

УДК 316. 334 56

ФІЛІПОВА Т. О.

пошукач кафедри філософії
Харківського національного
педагогічного університету
імені Г.С.Сковороди

(Харків, Україна) E-mail: tanya31.05.1987@mail.ru

АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР МІСТА

У статті аналізується в філософсько-антропологічному аспекті міський спосіб життя. Описуються складові урбаністичної культури, їх співвідношення з соціокультурним простором міста. Акцентовується увага на темпоральних і духовних аспектах міського життя. Виявлено, що міська культура є синтезом духовних і матеріальних складових.

Ключові слова: місто, соціокультурний простір, урбаністична культура, міський спосіб життя, темпоральність.

Постановка проблеми. В сучасній філософсько-антропологічній думці проблеми міста та урбаністичної культури розробляються у різноманітних варіаціях. Проте певні аспекти предметного поля дослідження потребують подальшого аналізу. При цьому активно поширюється об'єм, поглиблюється тематика та ускладнюється зміст подібних досліджень.

Аналіз актуальних досліджень. Розгляд проблем соціокультурного простору міста проводиться мислителями різних філософських напрямків (Е. Дюркгейм, Г. Зіммель, В. Зомбарт, К. Маркс, Ф. Тенніс, і Ф. Енгельс та інш.).

Мета статті – розглянути вплив міста на людину в антропологічному і онтологічному ракурсах.

Виклад основного матеріалу. Учені звертались до міської проблематики, але дослідження соціокультурного простору міста до цих пір практично не стало темою філософської розвідки. Представники європейської думки М. Вебер, Г. Зіммель, О. Шпенглер досліджують місто як об'єднання людей на основі суспільних відносин. Однак думки мислителів Г. Зіммеля і М. Вебера дещо співзвучні, соціологи виділяють за переважаючу рису міського життя - зменшення контактів між людьми, і одночасно з збільшенням частоти контактів. В тому ж ключі мислив Ф. Тьоніс, який розглядав міське і сільське життя, аналізував ціннісні засади міської спільноти, проблему інтенсифікації психологічного впливу на людину. Проте, більш розгорнуту характеристику антигуманних впливів міста на особистість дана в роботах О. Шпенглера. Останній досліджував роль міста в становленні цивілізації і місце людини в просторі міста. Представник французької філософської думки П. Бурд'є концептуалізував соціальний простір. Серед робіт, спрямованих на вивчення архітектурно-естетичного образу міста, слід виділити дослідження Л. Когана, В. Глазичева, А. Іконнікова, К. Лінча, Б. Посацького. Теоретики

Франкфуртської школи М. Хоркгаймер, Т. Адорно, Г. Маркузе також акцентували свою увагу на дослідженні міста. Для цих мислителів місто є центром розподілу праці, інновацій, креативних технологій і організації виробництва, що представлено в розподілі на класи: пролетаріат і буржуазію. К. Маркс підкреслював, що між поселеннями існує «розподіл праці», що з розквітом міст проявляється більш рельєфно. Мислитель проводить аналогію між ранніми і новітніми містами капіталістичної епохи. Розвідки В. Зомбарта найбільш цінні своїм історизмом, і методологічним підходом до проблеми урбанізму. Тематикою міста і урбанізації займався представник Франкфуртської школи Г. Маркузе. Теоретик висунув тезу одномірності людини. На думку філософа, високий рівень розвитку спричинив появу тотальної споживацької міської культури, в основі якої лежить курс на матеріальний добробут. Услід за цим потреби особистості стали несправжніми та оманливими, оскільки нав'язані цивілізацією, яка перетворює суб'єкта на раба своїх хибних запитів. Г. Маркузе пише, що «у розвиненій індустріальній цивілізації панує комфортабельна, спокійна, демократична несвобода, свідчення технічного прогресу» [3, с. 1]. Погляди Г. Маркузе співзвучні із філософськими думками Т. Адорно і М. Горкгаймера, які вбачають у міському просторі деструктивні тенденції щодо людини та її свободи [5]. Заслужують на увагу розвідка, яка проводилась на теренах нашої країни Б. Посацьким в царині міста. Науковець спробував пояснити динамічні процеси розвитку міста, яке постійно зростає, змінюється, трансформується. Б. Посацький аналізував проблеми взаємних впливів просторового розвитку сучасних міст, їхнього краєвиду та образу. Теоретик розглядав урбаністичну культуру, яка синтезує створені суспільством матеріальні і духовні цінності у формуванні поселень людей, тобто міст і сіл. Містобудівна культура об'єднує сукупність знань та ідей. Містобудівна культура є матеріальним виразом існуючих в конкретний історичний період ідеалів суспільної практики створення просторового середовища для життєдіяльності [4].

Найголовнішою особливістю міста є детермінуюча роль культури. Урбаністична культура - зародилася і розквітла на теренах міста, в основі неї лежать соціальні практики мешканців міста, які вступають у відносини між собою в матеріальному та економічному сенсі. Проте, рівень культури залежить від особливостей міста: по-перше, від масштабу (в містах-мегаполісах, містах-столицях, промислових містах культура різноманітна); по-друге, впливає економічний статус (наприклад, культура малих промислових міст залежить від містоутворюючих підприємств, які спонсують розвиток дозвілля, культурних центрів і т.і.); по-третє, від типу міста: військові міста, текстильні міста, промислові, шахтарські, міста-мегаполіси, міста-столиці, університетські міста або «наукові містечка», міста-курорти, глобальні міста.

Досліджуючи проблемне поле міста в варіанті філософської антропології та філософії культури стає важливим уявлення про містянина як про активного суб'єкта, який трансформує середовище існування згідно з соціальними і духовними запитами; одночасно людина знаходиться «під тиском» середовища,

змінює себе, свою діяльність. Місто — жива істота і осердя духовного життя. Вітчизняний теоретик Н. Анциферов підкреслював актуальність досліджень ландшафтів міста і їх значимість для культури [1]. Адже в кожному географічному просторі домінує певна культура, і в ньому одночасно присутній цілий спектр пов'язаних між собою ландшафтів, які досить важливі для культурного розвитку. Місто - це антропогенне середовище проживання людей, яке утворено самою людиною; це ландшафт, де визначені і позначені культурні якості людини. З одного боку, в місті людина створює складну соціокультурну реальність. З іншого боку, поява міста обмежила життя людини певними часовими рамками і умовами, які змінюють її природу. Міста максимально збільшують можливості економічного і культурного розвитку, забезпечують засоби для комфортного життя, що приносить задоволення, а також надає широкі можливості для ідентифікації особи.

Важливе місце у формуванні міського способу життя і культури городян займає фізичне міське середовище, в яке входять: міський простір, предметний світ, щільність населення, внутрішньоміські зв'язки. Фізичне міське середовище дозволяє забезпечити спокій, комфорт і впорядкованість. Позиціонування соціокультурного простору міста як культурного ландшафту відтворюється в архітектурному стилі, і плануванні міста, які є специфічною «візиткою». Одноманітні багатоповерхові будинки можуть викликати відчуття дискомфорту, безликоності. Така стандартизація створює враження шаблонності і смутності. ТРЦ і заклади культури в центральній частині ускладнюють ознайомлення з культурними цінностями міста. Повсякденні соціальні практики, і послуги, і товари, і матеріальні артефакти, і духовні (міфи, стереотипи) - все ці складові входять у поняття урбаністичної культури. Ці елементи в комплексі формують особливий міський спосіб життя, тобто спосіб організації життєдіяльності індивіда і соціальних груп у соціокультурному просторі міста, який відрізняється високим ступенем суб'єктної, предметної та інформаційно-комунікаційної насиченості. Місто відрізняється від інших населених пунктів специфічними інформаційними потоками (глобалізація, інформатизація, комп'ютеризація), темпоральними особливостями міського життя. Проте, найбільш згубно позначається вплив інформатизації, комп'ютеризації, глобалізації, вестернізації на сфері культури і людині. Збільшення інформації сприяє зниженню ролі самовизначення людини, звуженню її інтересів, нівелюванню моральних цінностей. Особистість «дрібніє», зникає потреба в саморефлексії. Втрачається пошук власного «я», людина вимагає до себе уваги, тому загострюється потреба самовизначення. Зникає потреба в саморефлексії. Спілкування заради спілкування, а не збагачення стає найважливішим завданням для людини. Майже зникає природний баланс між елітарною і масовою культурою, який порушується на користь масової.

Соціокультурний простір міста змінює саму людину, оскільки у містянина з'являються численні потреби, підвищені вимоги до рівня, якості, способу життя. Чим вище культурний рівень міста, тим вище потреби і запити

містян, відбувається зміна системи цінностей, трансформація культурних стереотипів, норм поведінки. Сучасна міська культура складалася протягом багатьох десятиліть під дією різних взаємодіючих факторів. Найважливішою тенденцією розвитку культури міста є перехід від переважно традиційних (доіндустріальних) до урбаністичних (індустріальних і постіндустріальних) форм її розвитку, що є найважливішою складовою процесу модернізації. Збільшення кількості міського населення ускладнюють відносини між містянами, шалений ритм міського життя і інтенсивність руху пішоходів приводе до стресових ситуацій. Міста-столиці і мегаполіси найшвидкіші в обслуговуванні, і по ритму життя, і по інтенсивності руху пішоходів.

Якщо акцентуватись на часі, то людина його відчуває як «тут і зараз», і можна помітити деякі парадокси темпоральності. Містяни, як відомо, вкорінені у життя міста, і мають долати великі відстані за короткий відрізок часу. Отже, люди знаходяться у жорстких рамках, які надає міське життя: «необхідно всюди встигнути». Але, це породжує стан тривоги щодо часу, який зрештою перекладається на тривогу про хід життя. До того ж ритм життя великого міста ховає непередбачуваність і загрози. Активізація руху може перерватися, зіштовхнувшись із перешкодами (аваріями, пробками). Постійна тривога щодо часу робить людину рабом обставин, обмежує свободу, нівелює особистість. Управління часом допомагає передбачити темпоральні проблеми, максимально раціоналізувати їх. Наслідком останнього є жорсткий режим життя, який погіршує смак міського життя. Недостаток часу, що часто пов'язано з зацикленістю на своїй роботі утворює екзистенціальний вакуум. У містян з'являються неврози, адже вони не знають куди себе подіти під час дозвілля. Містяни міст-мегаполісів, столиць, глобальних міст перебувають у напрузі робочого тижня, а у вихідні дні можуть жити повноцінно. Вони можуть озирнутися навколо і пізнати щось окрім роботи; мегаполіси, столиці, глобальні міста надають всі культурні можливості. Але у випадку порушень темпоральності, для мешканців міст місто перетворюється на тілесно-емоційне випробування, людина втрачає душевність. В наслідок цього виникає компенсаторна агресія, якою відрізняються міста-мегаполіси, столиці, глобальні міста. Відчуття часу в цілісності минулого-теперішнього-майбутнього змінюється, руйнуючи свою природну гармонію, і порушення темпоральності - ознака часової структури великих міст. Однією з особливостей життя в мегаполісі є збільшення суб'єктивного відчуття часу, який «повільно тягнеться» або «швидко летить» у залежності від обставин життя. «Його зміна є перш за все стан душі, його зміст перш за все психологічний. І всі інші значення часу беруть свій сенс саме з цього» [2, с. 400]. Мешканці міста можуть «випасти» з часових координат, через наявність новітніх технологій, а саме масову доступність комп'ютерів, через що перед екраном монітору відбувається справжнє гаяння часу. Сприяє випадінню з часових координат чисельні наземні, підземні споруди із штучним світлом, що надає можливість відволіктись, абстрагуватися від часового потоку. Таким чином, відбувається деформація, стираються грані між днем і ніччю,

відбувається витіснення «буття часу» із свого буття, що може призвести до знецінення миттєвості, знецінення життєвого часу. Отже, мегаполіс, столиця, глобальне місто надає можливість «вбивати» час або вибувати з його природного ритму - ще одна особливість життя в місті.

Однією з характерних рис міського життя є дотримання суворого «часового порядку» – пунктуальність пов'язана зі специфікою міської праці, навчальною, науковою, медичною, торгівельною діяльністю [6, с. 61-72]. В містах жорстко живуть за годинниками, які, наприклад, є на будівлях головних адміністративних установ. Це певною мірою організовує міське життя; на ратушах міста висять годинники, які організують міське життя (наприклад, це можна спостерігати у Львові). Сувора пунктуальність – вимога великого міста (столиці, мегаполісів). Зазначене вище свідчить про те, що виходом з кризових станів темпоральності є рефлексія щодо власного вибору стосунків з часом у мегаполісі, знайдення такої стратегії, яка забезпечить комфорт на душевному і тілесному рівнях.

Отже, сутність урбаністичної культури полягає в соціальній і духовній складових. Місто – це простір, який забезпечує функціонування механізмів передачі культурної спадщини. Міська культура виражається в синтезі матеріальних і духовних складових (архітектура, інфраструктура, комунікація, інтелектуальне середовище, інформаційні ресурси, темпоральність).

Список використаних джерел

1. Анциферов Н. П. Краеведный путь в исторической науке (Историко – культурные ландшафты) // Краеведение. - 1928. - №6. – с. 321-339.
2. Время и его преодоление // На переломе. Философские дискуссии 20-х годов. - М. : Издательство политической литературы, 1990. – 409 с.
3. Маркузе Г. Эрос и цивилизация. Одномерный человек: Исследование идеологии развитого индустриального общества / Г. Маркузе Пер. с англ., А.А.Юдина; М. : АСТ, 2002. – 528с.
4. Посацький Б.С. Простір міста і міська культура (на зламі ХХ – ХХІ ст.): Монографія / Б.С. Посацький. – Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2007. – 330с.
5. Трубина Е.Г. Город в теории: опыты осмысления пространства / Е.Г. Трубина. – М. : Новое литературное обозрение, 2013. – 520с.
6. Хоркхаймер М., Адорно Т. Дialeктика Просвещения. Философские фрагменты. М., СПб. : Медиум, Ювента. 1997. – 245 с.
7. Щукин В. Г. Город и свобода. Историко-культурные заметки // Вопросы философии. – 2012. – №8. – С.61-72.

REFERENCES

1. Antsiferov N.P. Kraevedny way into historical science (historical - cultural landscapes) // *Regional studies*. 1928. №6.
2. Time and overcoming // *At the turn. Filosofskie discussions 20s.* - M.: Publishing poli-ticheskoy literature, 1990.
3. H. Marcuse, *Eros and Civilization. Dimensional Man: A Study ideology of advanced industrial society* / T. Per Marcuse. Translated from English. A.A.Yudina; M. : AST, 2002. - 528s.

4. Posatsky BS *Prostir mista i miska Culture (on zlami XX - XXI century.): Monografiya / BS Posatsky.* - Lviv: Vidavnistvo Natsionalnogo universitetu "Lviv politehnika", 2007. - 330с.
5. Trubina E.G. *City in the theory: experiments thinking space / E.G. Trubina.* - М.: New Literary Review, 2013. – 520 p.
6. M. Horkheimer *Adorno's Dialectic of Enlightenment TV. Philosophical Fragments.* Moscow, St. Petersburg.: Medium, Juventas. 1997.
7. Schukin VG *City and freedom. Historical and cultural notes Problems of Philosophy №8* 2012.

Филиппова Т.А. - соискатель кафедры философии Харьковского национального педагогического университета им. Г.С. Сковороды (Харьков, Украина)
E-mail: tanya31.05.1987@mail.ru

АНТРОПОЛОГИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ ГОРОДА

В статье анализируется в философско-антропологическом аспекте городской образ жизни. Описываются составляющие урбанистической культуры их соотношение с социокультурным пространством города. Акцентируется внимание на темпоральных и духовных аспектах среды города. Выявлено, что городская культура является синтезом духовных и материальных составляющих.

Ключевые слова: город, социокультурное пространство, урбанистическая культура, городской образ жизни, темпоральность.

Filippova, Tatyana – degree seeking applicant of the department of philosophy Kharkiv National Pedagogical University after G.S. Skovoroda (Kharkiv, Ukraine) E-mail: tanya31.05.1987@mail.ru

ANTHROPOLOGICAL DETERMINATION OF THE CITY

The article analyzes urbiculture in philosopho-anthropological aspect. Components of urbanistic culture, their relation to sociocultural space of the city are described by the author. Temporal and spiritual aspects of urban lifestyle are at the centre of the research. It is exposed that urban culture is a synthesis of spiritual and material components.

Keywords: city, socio-cultural space, urban culture, urban life, temporality.

*Дата надходження рукопису 17.05.2015 року
Рекомендовано до публікації 22.05.2015 року*